

КОМПОНЕНТИ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Світлана ШЕПІТЬКО (Маріуполь, Україна)

У статті узагальнено сучасні здобутки дискурс-аналізу, зроблено наголос на соціолінгвістичні засади його вивчення та надано коротку характеристику компонентам наукового дискурсу.

The article generalizes up-to-date discourse analysis results with the emphasis on sociolinguistic approach to its study and overviews the components of scientific discourse.

Дискурсивні студії є актуальним напрямком дослідження сучасної лінгвістики. Дискурс є об'єктом розвідок прагма- та психолінгвістики, лінгвостилістики; існують також структурно-лінгвістичний, лінгвокультурний та когнітивно-семантичний підходи до його вивчення.

Нові дослідницькі перспективи у його вивченні ґрунтуються на постулатах пріоритету інтеріоризованного буття суб'єкта [14: 9], що тлумачить мову як «активне середовище формування розумових об'єктів, а не пасивний засіб їх буття» [11: 4]. Такий підхід трактує мову як «чинник регуляції соціальної поведінки» [9: 3], що є нерозривно пов'язаною зі свідомістю, мовленням та соціумом.

Дискурсологія сьогодення інтегрує набутки когнітивно-дискурсивної та комунікативно-дискурсивної [7: 188] парадигм, які спираються на дихотомію свідомість:: мова та мова:: комунікація. Когнітивний підхід до вивчення дискурсу є нерозривно пов'язаним із соціальним, адже когніція притаманна людині в її соціальному бутті.

Соціолінгвістичні дослідження дискурсу, увагу яких зосереджено на аналізі учасників спілкування, що репрезентують певну соціальну групу, обставин цього спілкування в широкому соціокультурному контексті, спрямовані на вивчення соціального середовища мовців та умов, за яких відбувається фахова комунікація.

Існуючі істотні здобутки у моделюванні соціально орієнтованих просторів створюють підґрунтя для вивчення сутності фахового спілкування та його специфічних відносин з іншими сферами людської діяльності в аспекті діяльнісного та комунікативно-когнітивного підходів [12: 1]. Але на сьогодні існує брак цілісного бачення теорії інституційного комунікативного простору на матеріалі професійно спрямованого мововжитку, різновидом якого є науковий дискурс.

З огляду на це, за об'єкт дослідження обрано сучасний інституційний простір національно-мовних варіантів наукового дискурсу на предмет їх мовно-культурних, соціолінгвальних, жанрових та прагмалінгвістичних характеристик.

Метою цієї статті є узагальнення існуючих положень щодо структури наукового дискурсу.

Науковий (академічний) дискурс – вербалізований в тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєва взаємодія представників відповідної соціальної групи/інституту з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах, складова «власне професійної зони професійного дискурсу» [6: 7].

Як структурна складова власне професійної зони професійного дискурсу, науковий дискурс характеризується креативністю, істинністю та професійною цінністю; йому притаманні інші ознаки професійного дискурсу, як от: професійна спрямованість, антропоцентризм, мультидисциплінарність, непропорційність розвитку окремих його частин, діалогічність, селективність, замкненість, нециклічність, дидактизм, динамізм, мовна нормативність, стилістична розшарованість [6: 7].

За комунікативно-соціальним критерієм, дискурс диференціюють на персональний та інституційний, які відповідно розглядають мовця як особистість та як представника певної соціальної інституції.

Інституційний дискурс виокремлюють за системоутворюючими ознаками цілей та учасників спілкування. Учасниками спілкування є представники інституції (агенти) та клієнти, які до них звертаються. В науковому дискурсі клієнти майже не відрізняються від

агентів. Для кожного виду інституції характерним є співвідношення статусного та особистісного компонентів. В науковому дискурсі особистісний компонент є майже відсутнім завдяки традиції викладу, але традиційні безособові звороти наразі менш вживані в жанрах статей та монографій.

Типологія інституційного дискурсу налічує чимало видів та постійно розширюється: політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, рекламний, спортивний, сценічний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, масово-інформаційний, науковий тощо [2; 3; 8; 15-16]. Моделювання інституційного дискурсу проводять за такими ознаками: конститутивними, інституційності, типа інституційного дискурсу та нейтральними [4-5].

До конститутивних ознак належать мовці в їхніх статусно-рольових та ситуативно-комунікативних ампула, сфера спілкування, комунікативне середовище, мотиви, цілі, стратегії, режим, канал, тональність, стиль та жанр, й нарешті, знакове тіло (текст).

Ознаки інституційності фіксують ролеві характеристики агентів, клієнтів, типові хронотопи, символічні дії, трафаретні жанри та мовленнєві кліше. Ознаки типу інституційного дискурсу відбивають ключовий концепт інституції, що описують та пов'язані з певними функціями мовців, спорудами для відправлення цих функцій, суспільними ритуалами та поведінковими стереотипами, міфологемами, а також текстами, що продукуються в цьому соціальному утворенні. До нейтральних ознак належать загально-дискурсивні, особистісно-орієнтовані ознаки, ознаки, що належать до інших типів.

Опис конкретного типу дискурсу прийнято вести в термінах компонентів, до яких належать його учасники, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, матеріал, різновиди та жанри, прецедентні тексти, дискурсивні формули.

Науковий дискурс природно пригортає цікавість науковців-лінгвістів. Його учасниками є дослідники як представники наукової спільноти рівні між собою в відсутності монополії на істину; статусні ознаки є зведеними нанівець. Але, водночас, ця спільнота постійно прагне до кастовості, встановлює ступені кваліфікації, академічні звання та членство в наукових спільнотах. Модифікація базової моделі агент – клієнт в науковому дискурсі заснована на різновекторності завдань науковця, а саме: він є продуцент інформації, номінатор, укладач тексту, креатор [6: 13]. Комунікативні стратегії адресанта наукового дискурсу зумовлені когнітивним аспектом, що є націленим на пошук істинності спеціальної інформації, глибини її розуміння з боку всіх учасників комунікативного процесу. Щодо клієнтів, це – широкий загал, який читає науково-популярні журнали, дивиться науково-популярні телепередачі, з однієї сторони, та дослідники – колеги, з іншої, які користуються інформацією, коригують її та генерують нову на базі отриманої.

Хронотопом наукового дискурсу є типове для діалогу наукове середовище, для писемного наукового дискурсу прототиповим місцем є бібліотека.

Ціллю наукового спілкування є процес придбання нового знання, що представлений в вербальній формі та обумовлений комунікативними канонами наукового спілкування [1: 60-68].

Цінності наукового дискурсу розкриваються в його ключових концептах (істина, знання, дослідження) та є зведеними до признання пізнаваності світу, необхідності множити знання та доводити їхню об'єктивність, неупередженості в пошуках істини.

Стратегії наукового дискурсу зумовлені його завданнями: 1) визначити проблемну ситуацію та виокремити предмет дослідження; 2) вивчити історію питання; 3) сформулювати гіпотезу та мету дослідження; 4) обґрунтувати вибір методів та матеріалу дослідження; 5) збудувати теоретичну модель предмета вивчення; 6) викласти результати спостережень та експерименту; 7) прокоментувати та обговорити результати дослідження; 8) дати експертну оцінку проведеному дослідженню; 9) визначити область практичного застосування отриманих результатів; 10) викласти отримані результати в формі, яка є доступною для спеціалістів та неспеціалістів.

Стратегії наукового дискурсу реалізовано в його жанрах – наукова стаття, монографія, дисертація, наукова доповідь, виступ на конференції, стендова доповідь, науково-технічний звіт, рецензія, реферат, анотація, тези.

Тематика наукового дискурсу обіймає широке коло проблем, що розподілені на проблеми гуманітарних та природничих наук. Гуманітарні науки є менш формальні та виявляють сильну залежність об'єкту пізнання від його суб'єкту.

Науковий дискурс відрізняється від інших високим ступенем інтертекстуальності, тому опора на прецедентні тексти та їхні концепти [13: 24] є однією з системоутворюючих ознак. Інтертекстуальний зв'язок є представленим в виді цитат, посилань, відомих всім назв монографій, статей тощо, які виконують референційну, оцінну, етикетну та декоративну функції [10: 3].

Дискурсивні формули представлені своєрідними зворотами мовлення, що є властивими спілкуванню в відповідній інституції. Такі формули з'єднують всіх представників наукової спільноти. Прагнення до максимальної точності в науковій дискурсі іноді призводить до надмірної термінологізації та синтаксичної ускладненості тексту.

Дискурсивні формули конкретизовані в кліше, наприклад; *З огляду на вищезазначене, ми вважаємо за доцільне рекомендувати...* Комунікативні кліше в рамках інституційного дискурсу є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відношень в відповідній інституції.

Загалом, у вивченні проблеми дискурсу слід розрізняти підходи до нього як до діяльності та результату цієї діяльності. Незважаючи на наявність такого розподілу, очевидним є продуктивність комплексного підходу до цього феномену. Дискурсу притаманна форма (монологічна або діалогічна), видові (жанрово-стильові) та кодові (національно-мовні) відмінності на рівні тексту.

Науковий дискурс виділяють за класифікаційним критерієм сфери комунікації. Іншим критерієм є соціальний контекст використання мови, згідно якого науковий дискурс відбиває інституційне спілкування. Параметрами наукового дискурсу ми вважаємо його діалогічну форму та його інституційний тип. Моделювання дискурсу проводять за конститутивними, нейтральними ознаками, ознаками інституційності та типа інституційного дискурсу. Опис конкретного типу дискурсу зведено до визначення компонентів, а саме: його учасників, хронотопу, цілей, цінностей, стратегій, матеріалу, різновидів та жанрів, прецедентних текстів, дискурсивних формул. Адресант наукового дискурсу є продуцентом інформації, номінатором, укладачем тексту, креатором, а адресат – користувачем, коректором та генератором нових ідей. Хронотопом наукового дискурсу є академічне середовище, ціллю – процес придбання нового знання. Цінності наукового дискурсу – в його ключових концептах (істина, знання, дослідження). Стратегії наукового дискурсу зумовлені його завданнями, що співпадають з основними етапами дослідницької діяльності. Стратегії наукового дискурсу реалізовані в його різноманітних жанрах. Опора на прецедентні тексти є однією з системоутворюючих ознак, а дискурсивні формули є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відношень в відповідній інституції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики. – Нальчик, 1999.
2. Белл Р.Т. Социоллингвистика. Цели, методы, проблемы.– М., 1980.
3. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты.– Л., 1990.
4. Карасик В.И. Характеристики педагогического дискурса // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики.– Волгоград, 1999.
5. Карасик В.И. Религиозный дискурс // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград, 1999.
6. Колеснікова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство»/ І.А. Колеснікова.– К., 2009. – 33 с.
7. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения/ Е.С. Кубрякова. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1997.– 331 с.
8. Макаров М.Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе.– Тверь, 1998.
9. Мартинюк А.П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць мови (на матеріалі сучасного англійського публіцистичного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»/ А.П. Мартинюк.– К., 2006. – 40 с.
10. Михайлова Е.В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей): Автореф. дис. ...канд. филол. наук.– Волгоград, 1999.
11. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»/ О.І.Морозова.– К., 2008. – 32 с.

12. Пилипенко Р.С. Інституційний комунікативний простір Німеччини (фахова мова економіки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»/ Р.С. Пилипенко.– К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2007. – 40 с.
13. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе.– М., 2000.
14. Фролова І.С. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: Монографія.–Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2009.–344 с.
15. Brown P., Fraser C. Speech as a marker of situation // Social markers in speech.– Cambridge, 1979.
16. Fishman J. The sociology of language // Advances in the sociology of language.– The Hague, 1976. Vol.1.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Шепітько – кандидат філологічних наук, професор кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: текст та дискурс в лінгвокогнітивних та лінгвокультурних аспектах.

КОНЦЕПТОСИСТЕМА АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Іван БЕХТА (Львів, Україна)

У статті розглянуто формування концептосистеми англomовного дискурсу постмодернізму, основаної на об'єктивації двох типів концептів: концепти літературно-художнього напрямку (далі – ЛХН-концепти) та концепти літературно-художнього твору (далі – ЛХТ-концепти), подано опис характеристик цих концептів, проаналізовано засоби їхнього вираження та фреймову організацію.

The article dwells on the formation of the conceptual system of the English postmodernist discourse/ it is based on the functional objectivity of two types of concepts: concepts of literary trend (LTC) and concepts of fictional text (FTC). The author describes the characteristics of these concepts, analyzes the means of their verbalization and their frame organization.

Концепти постають у дискурсі як згустки смислу, концентрати ідеї, що виникають у місцях перетину асоціативних ліній [1; 2; 3; 5; 12]. Вони формують ментально-інформаційний простір дискурсу, мовленнєвого жанру, ідіостилу, текстотипу і навіть окремого твору [13: 260]. Аналіз художніх концептів, спонукає до з'ясування методологічної основи концептуального аналізу художнього тексту (ХТ), вибір якого стикається з двозначністю, яка впливає з подвійного розуміння ключового терміну “концепт” [12: 39]. У рамках цієї статті трактування терміну „концепт” у лінгвістичному плані відображає дві фази одного і того ж психіко-ментального феномену: 1) початкова фаза, де відбувається формування слова і його значень; 2) кінцева фаза, на якій слово, включене у художній контекст, стає ключем до розуміння літературного твору.

Мета статті – описати концептосистему англomовного дискурсу постмодернізму (АДП) через *концептуальний аналіз*, який вивчає концепти, які структурують смисловий простір культури та виступає способом дослідження за допомогою концептів, які є теоретичними одиницями, конструйованими для зручності в осмисленні й систематизації художнього матеріалу [2: 14-16].

Класи концептів перебувають у широкому полі наукової дискусії. Існують концепти, які не можна помістити у конкретну рубрику. За концепцією А.М. Приходька, дискурсивно зумовлену типологію концептів можна подати як систему, а точніше – конфігурацію, тобто об'єднання множини в єдине й чітко розчленоване ціле [13: 239]. Ця модель кореспондує такій ієрархії:

метахтонні концепти → **автохтонні концепти** → **аллохтонні концепти**,

де *перші* – концепти, що утворюють ім'я дискурсу і виступають термінологічними фіксаторами основних наукових понять відповідної галузі знання, *другі* – концептуальні константи / доміанти дискурсу, історично сформовані в межах певного виду дискурсу і продовжують постійно в ньому відтворюватися, *останні* – концептуальні перемінні дискурсу, які будучи атрибутами когнітивно-семантичного простору іншого дискурсу перенесені в даний дискурс для виконання певних комунікативних цілей [13: 240].

Прикладом рубрикації концептів можуть бути ідіоконцепти, оскільки за їх допомогою письменник квантує власний когнітивно-семантичний простір матеріалізований у лудичній матерії художнього твору. Відтак типологію художніх концептів АДП будемо в процесі їх пізнання і текстової комунікації. В такому разі художня специфіка концептів зводиться до їх кількісних і якісних параметрів, які виражаються в кваліфікативній функції їх текстового